

Dr BOGDAN ILIĆ, vanr. prof.

## SAMOUPRAVLJANJE KAO PUT IZGRADNJE MARKSOVE „SLOBODNE ASOCIJACIJE“ PROIZVOĐAČA

Teorijsko-kritičkom analizom buržoaskog društva klasici marksizma su dali do sada najpotpunije osnove i viziju razvoja budućeg društva odnosno Marksove slobodne asocijacije proizvođača. Otuda se u praktičnom razvoju novog društva uvek mora oslanjati na teorijsku osmišljenost marksističkog poimanja društvenog razvoja, kao i obrnuto. Pri tome treba imati u vidu da klasici marksizma nisu davali sliku budućeg društva u detaljima već samo u „opštim crtama“. Stoga sam Engels upozorava: „No, o tome što će biti posle socijalističkog prevrata on“ (Marks, prim. B. I.) „je govorio samo u opštim crtama“.<sup>1</sup>

Marksizam kao naučni metod i pogled na svet objašnjava pre svega, zakonitosti razvoja ljudskog društva. Po tom naučnom pogledu do smene društvenih sistema dolazi prvenstveno zbog sukoba naraslih proizvodnih snaga i okoštalih društvenih odnosa,<sup>2</sup> pri čemu značajnu ulogu igra subjektivni — ljudski faktor. Ovaj sukob u različitim istorijskim uslovima poprima različite oblike. Efikasnost novog sistema ogleda se u njegovoj sposobnosti da brže razvija pro-

---

<sup>1</sup> K. Marks — F. Engels: „Sočinenija“, drugo izdanje, na ruskom. Citirano prema, Dr Dušanu Čaliću: Marksizam i samoupravljanje, Zagreb, 1974, str. 162.

<sup>2</sup> „Način proizvodnje materijalnog života uvjetuje proces socijalnog, političkog i duhovnog života uopće. Ne određuje svest ljudi njihovo biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svest. Na izvesnom stepenu svog razvitka dolaze materijalne proizvodne snage društva u protivurečnost s postojećim odnosima proizvodnje, ili, što je samo pravni izraz za to sa odnosima vlasništva u čijem su se okviru dotle kretale. Iz oblika razvijanja proizvodnih snaga ti se *odnosi pretvaraju u njihove okove. Tada nastupa epoha socijalne revolucije*“ (podvukao B. I.) — Izvor: Marks—Engels, Izabrana dela, Beograd, 1950, str. 318—319.

izvodne snage i unapređuje društvene odnose<sup>3</sup>. Socijalizam, kao prelazni period od kapitalizma ka komunizmu nastaje i razvija se u različito vreme, u različitim uslovima, na veoma različite načine. Taj proces je danas prisutan u celom svetu. Klasici su davno uočili i obrazložili ovu zakonomernost. Govoreći o Marksovom poimanju naučnog socijalizma, odnosno komunizma, Lenjin ističe „da neizbežnost pretvaranja kapitalističkog društva u socijalističko Marks u celini i sključivo izvodi iz ekonomskog zakona kretanja savremenog društva“. Po Lenjinu „podruštvljavanje rada koje u hiljadama oblika sve brže i brže napreduje i koje se... tako očigledno ispoljilo u porastu krupne proizvodnje..., a isto tako i u gigantskom porastu obima i moći finansijskog kapitala — to je glavna materijalna osnova za neizbežan dolazak socijalizma. Intelektualni i masovni pokretač, fizički izvršilac toga pretvaranja jeste proleterijat koga vaspitava sam kapitalizam“. Govoreći o taktici borbe proleterijata Lenjin ističe da „Njegova borba protiv buržoazije, koja se ispoljava u najraznovrsnijim i sadržinom sve bogatijim oblicima neizbežno postaje politička borba uperena na osvajanje političke vlasti od strane proleterijata „diktatura proleterijata“). Lenjin dalje objašnjava da „Podruštvljavanje proizvodnje mora da dovede do toga da sredstva za proizvodnju pređu u svojinu društva do „eksproprijacije eksproprijatora“.<sup>4</sup>

Ovaj proces čini dijalektičko kretanje, jer... „u velikim istorijskim razvicima 20 godina je ravno jednom danu, pisao je Marks Engelsu — mada posle toga mogu nastupiti takvi dani u kojima se usredsređuje po 20 godina“.<sup>5</sup> Osnovni cilj borbe proleterijata Marks vidi u osvajanju vlasti, uspostavljanju diktature proleterijata i izgradnji novog društvenog sistema — socijalizma, odnosno komunizma.

Sa tog stanovišta veoma su značajna i aktuelna mnoga pitanja o kojima je Engels raspravljao pre 100 godina kada je u „Anti-Dühringu“ polemisao sa G. Diringom „reformatorem socijalizma“ koji je „iznenada pozvao na megdan svoje stoljeće...“<sup>6</sup> To je bilo vreme kada se „... njemački socijalizam, naročito od kako je g. Dühring dao dobar primjer, s uspjehom bavi gromoglasnim frazama više vrsti, i daje čas jednog čas drugog majstora koji se „kočoperi

<sup>3</sup> Videti: Dr Dušan Čalić, Ekonomski aspekti razvoja savremenog socijalističkog društva, Zagreb, 1972, str. 197.

Ili: „I u socijalizmu je nužan stalan porast proizvodne potrošnje da bi se omogućio stalan porast lične potrošnje. Nužan je stalan porast produktivnosti rada, jer socijalizam, kao ekonomski i politički sistem, može da pobeđi samo ako pokaže mogućnosti za veću produktivnost i širi razmah proizvodnih snaga nego kapitalizam. Utoliko pre što sve veća potrošačka sposobnost stanovništva zahteva stalan i snažan porast produktivnosti“.

Dr Ivan Maksimović, O socijalističkom društveno-ekonomskom sistemu, izd. pred. „Rad“, Beograd, 1976, str. 25.

<sup>4</sup> Kapital, I tom, Beograd, 1947. g. Predgovor, str. XXX.

<sup>5</sup> Kapital, I tom, Beograd, 1947. g. Predgovor, str. XXXIII.

<sup>6</sup> Videti: F. Engels: „Anti-Dühring“, Zagreb, 1946, Predgovor, str. 3.

naukom“, od koje „zaista baš ništa nije naučio“. To je dječja bolest, znak da njemački studiozus počinje prilaziti socijalnoj demokratiji: ta je bolest nerazdvojno vezana s ovim *prilaženjem, ali nju će već savladati za čudo zdrava priroda naših radnika*“ (podvukao B. I.).<sup>7</sup>

Raspravljajući u pomenutoj knjizi o mnogim značajnim i još uvek aktuelnim pitanjima razvoja novog društvenog sistema (komunizma), Engels je, zajedno sa Marksom<sup>8</sup> u „Anti-Dühringu“ ukazao na puteve razvoja novog društva i načine razvrstavanja mnogih protivurečnosti toga razvoja.

U vreme pisanja pomenute knjige kapitalizam je u značajnoj meri razvio proizvodne snage društva, ispoljio mnoge probleme i protivurečnosti tako da su se mogle sagledati klice novog društva. Posmatrajući i analizirajući protivurečnosti kapitalističkog sistema, Engels zajedno s Marksom je i mogao ukazati na puteve razvoja novog društva. Engels je toga bio „svestan“ i zato u „Anti-Dühringu“ kaže: „Utopisti su, kako smo vidjeli, bili utopisti zato, što ništa drugo nisu mogli biti u doba kad je kapitalistička proizvodnja bila još tako slabo razvijena. Oni su bili prinuđeni da elemente novog društva konstruiraju iz glave, jer se ti elementi u samom starom društvu još nisu ocrtavali dovoljno jasno za sve; izgrađujući osnovne crte svoje nove zgrade, oni su bili ograničeni na to da apeliraju na razum baš zato, što još nisu mogli apelirati na savremenu istoriju.“<sup>9</sup> U njegovo, pak, doba, već je „... krupna industrija razvila one protivurečnosti koje su drijemale u kapitalističkom načinu proizvodnje, u tako vapajuće suprotnosti, da se „*slom toga načina proizvodnje može, tako reći, rukom opipati*“ (podvukao B. I.). Nove produktivne snage mogu se i dalje održati i usavršavati samo ako se  *uvede nov način proizvodnje* koji odgovara njihovom današnjem stupnju razvitka“<sup>10</sup> (podvukao B. I.).

Nastanak i razvoj novog društveno-ekonomskog sistema — socijalizma po Marksu i Engelsu zahteva prisustvo oba faktora, tj. subjektivnog i objektivnog. To znači da je za nastanak socijalističkog sistema odnosa proizvodnje nužno da se razviju proizvodne snage koje će zaoštriti protivurečnosti u datim, kapitalističkim okvirima odnosa proizvodnje, ali je isto tako nužno postojanje subjektivnog, ljudskog faktora (proletarijata) koji će biti nosilac novih procesa. Jer, „nikada neka društvena formacija ne propada pre nego što budu razvijene sve proizvodne snage za koje je ona dovoljno prostrana, i nikada novi, viši odnosi proizvodnje ne nastupaju pre nego što se materijalni uslovi njihove egzistencije nisu već rodili u krilu samog

<sup>7</sup> Videti: F. Engels: „Anti-Dühring“, Zagreb 1946, Predgovor, str. 5.

<sup>8</sup> „Budući da je način posmatranja koji je ovdje izložen zasnovao i razvio najvećim dijelom Marks, a samo vrlo malim dijelom ja, za nas je bilo samo po sebi razumljivo, da ova moja knjiga nije mogla da se pojavi bez njegova znanja. Prije štampanja pročitao sam mu cijeli rukopis...“ Ibidem, str. 7.

<sup>9</sup> F. Engels: „Anti-Dühring“, Zagreb, 1946, str. 278.

<sup>10</sup> Ibidem, str. 278.

starog društva. Stoga čovečanstvo postavlja sebi uvek samo one zadatke koje može da reši, jer kad tačnije promatramo, uvek ćemo naći da se sam zadatak rađa samo tamo gde materijalni uslovi za njegovo rešenje već postoje ili se bar nalaze u procesu svog nastajanja<sup>11</sup>. Ali, ovi procesi nisu ni spontani ni automatski. Oni uvek imaju karakter revolucionarnog preobražaja, odnosno prevrata, koji se može ostvariti samo putem klasne borbe svesne i organizovane radničke klase (proletarijata). Oslobođenje radničke klase može biti samo njeno vlastito delo<sup>12</sup>.

Marks i Engels nisu nikada verovali u spontanost tih procesa, u automatizam takvih kretanja. Za njih osnovu tih (društvenih) preobražaja čini „borba između dvije klase, koje je dosadašnji način proizvodnje stvorio i koje on reproducira u sve oštrijom suprotnosti...“. Po njima se... „i sredstva za uklanjanje otkrivenih zala moraju nalaziti više ili manje razvijena (podvukao B. I.) — u samim promijenjenim ekonomskim uslovima. Ta sredstva ne treba izumiti iz glave, nego ih treba pomoću glave otkriti u postojećim materijalnim činjenicama proizvodnje“ (podvukao B. I.)<sup>13</sup>. Za Engelsa, kao pravog dijalektičara i revolucionara „moderni socijalizam nije ništa drugo do misleni refleks svog stvarnog konflikta (konflikt između proizvodnih snaga i načina proizvodnje, prim. B. I.), njegov idejni lik u glavama najprije one klase koja pod njim direktno pati, radničke klase“<sup>14</sup>. Protivurečnost između društvene proizvodnje i privatnog prisvajanja ispoljava se kao suprotnost između proletarijata i buržoazije.<sup>15</sup> Ovo se, dalje, manifestuje, kao suprotnost između organizovane proizvodnje u pojedinačnoj fabrici i anarhije proizvodnje u celom društvu. To dostiže svoju kulminaciju u periodu kriza, kada se način proizvodnje buni protiv načina razmene, a proizvodne snage bune protiv načina proizvodnje koji su prerasle.<sup>16</sup>

Rešenje takvog sukoba Engels vidi „... u tome da se stvarno prizna društvena priroda modernih produktivnih snaga, dakle, da se način proizvodnje, prisvajanja i razmjene, dovede u sklad s društvenim karakterom sredstava za proizvodnju“<sup>17</sup>.

<sup>11</sup> Marks—Engels: Izabrana dela, Beograd, 1950, str. 318—319.

<sup>12</sup> „Radnička klasa nije očekivala od komune nikakva čuda. Ona ne misli da narodnom odlukom zavodi neke gotove utopije. Ona zna, ako hoće da postigne svoje sopstveno oslobođenje i s njim onaj viši životni oblik kome današnje društvo neodoljivo teži usled svog ekonomskog razvitka, da će ona, radnička klasa, morati da prođe kroz duge borbe, kroz čitav niz istorijskih procesa koji menjaju i ljude i prilike. Ona nema da ostvaruje nikakve ideale, ona ima samo da oslobodi one elemente novog društva koji su se već razvili u krilu starog buržoaskog društva koje se nalazi u raspadanju“. — Videti: Karl Marks, Građanski rat u Francuskoj.

<sup>13</sup> F. Engels, „Anti-Dühring“, Zagreb, 1946, str. 279.

<sup>14</sup> Ibidem, str. 280.

<sup>15</sup> Ibidem, str. 284.

<sup>16</sup> Videti: Ibidem, str. 285.

<sup>17</sup> Ibidem, str. 293.

Narasle društvene protivurečnosti kapitalističkog sistema nužno zahtevaju menjanje takvog društva, jer potčinjena klasa (proletarijat), sve više postaje svesna svog položaja, ali i svog historijskog zadatka i obaveze da menja postojeći (kapitalistički) sistem. To menjanje vodi ka ukidanju svih klasa, pa i same radničke klase — proletarijata i njenu transformaciju u celinu društva, odnosno vodi stvaranju „slobodne asocijacije udruženih proizvođača“.<sup>18</sup>

Ovo predstavlja bitno nove „životne uslove“ (Engels), koji su do sada vladali nad ljudima, a sada dolaze pod vladavinu i kontrolu ljudi. Sada ljudi prvi put „postaju istinski gospodari prirode“... i to u onoj mjeri ukoliko postaju gospodari nad vlastitim društvenim odnosima (podvukao B. I.). Ljudi onda s potpunim stručnim znanjem primjenjuju zakone svog vlastitog društvenog djelovanja, koji su dotle prema njima stajali kao tuđi prirodni zakoni, njihovi gospodari, i na taj način vladaju nad tim zakonima. *Društveni odnosi ljudi, koji su dotle stajali prema ovim kao nešto što je oktroirala priroda i historija, sad postaju njihovo vlastito slobodno djelo* (podvukao B. I.). Objektivne vanjske sile koje su dotle vladale nad historijom, stupaju pod kontrolu ljudi. Tek tada će ljudi sami i s punom svijesću praviti svoju historiju, tek tada će društveni uzroci koje ljudi budu stavljali u pokret imati kao posljedicu pretežno i u sve većoj mjeri one učinke koje oni žele. To će biti skok čovječanstva iz carstva nužnosti u carstvo slobode“.<sup>19</sup>

Citirani deo ima poseban značaj za savremeni razvoj zbog toga što Engels, kao i Marks, ukazuje da društveni odnosi ljudi „sad postaju njihovo vlastito slobodno djelo“ i da taj čin predstavlja „skok čovječanstva iz carstva nužnosti u carstvo slobode“.

Sušтина novih, savremenih društvenih procesa čini ukidanje klasnog vlasništva koje pretvara rad mnogih u bogatstvo nekolicine; eksproprijacija eksproprijatora, pretvaranje sredstava za proizvodnju zemlje i kapitala u pučka oruđa slobodnog i udruženog rada. „Ali to je komunizam“, „nemogući“ komunizam! A oni ljudi iz vladajućih klasa koji su dovoljno razumni da uvide da sadašnji poredak ne može dalje da opstane — a takvih ima mnogo — postali su nametljivi i grlati apostoli zadružne proizvodnje. Ako zadružna proizvodnja ne treba da ostane varka i zamka, ako ona treba da potisne kapitalistički sistem, ako udružene zadruge treba da reguliraju nacionalnu proizvodnju po jednom zajedničkom planu i da je tako uzmu pod svoju vlastitu kontrolu i učine kraj stalnoj anarhiji i periodičnim konvulzijama, koje su neizbježna sudbina kapitalističke proizvodnje — šta bi to, gospodo bilo drugo nego komunizam, „mogući“ komunizam?“<sup>20</sup>

<sup>18</sup> „Pretvarajući sve veći broj stanovništva u proletere, kapitalistički način proizvodnje stvara silu koja je prinuđena da izvrši ovaj prevrat, ako neće da propadne“. F. Engels, „Anti-Dühring“, op. cit., str. 294.

<sup>19</sup> Ibidem, str. 298.

<sup>20</sup> Marks—Engels—Lenjin, Iskustva Pariske komune (Građanski rat u Francuskoj), Sarajevo, „Svjetlost“, 1977, str. 59.

Marks i Engels su dalje istakli da će se proces razvoja komunizma odvijati tako što će „proletarijat svoju političku vlast iskoristiti zato da postepeno oduzme buržoaziji sav kapital, da u rukama države tj. proletarijata organizovanog kao vladajuća klasa koncentrira sva sredstva za proizvodnju i da što je moguće brže razvija masu proizvodnih snaga“<sup>21</sup> i društvene odnose. Klasici marksizma su istovremeno ukazali na to da će proleterska država, kada izvrši revolucionarnu ulogu eksproprijacije buržoaske klase, morati da odumre. Stoga, „prvi akt u kome država stvarno istupa kao predstavnik celog društva — prisvajanje sredstava za proizvodnju u ime društva — ujedno je i njen poslednji samostalni čin kao države... Država ne biva ukinuta „ona odumire“.<sup>22</sup> Ukazujući time na neophodnost konstituisanja države prelaznog perioda, klasici marksizma su istovremeno ukazali i na njenu opasnost ukoliko ne bi odumirala, odnosno ukoliko je ne bi zamenila slobodna asocijacija proizvođača. Otuda su istakli da mladom socijalističkom društvu pretili dvostruka opasnost: od ostataka kapitalizma (buržoaski elementi) i sopstvene birokratizacije (državni aparat).<sup>23</sup> Zato je po njima komuna tip države koji obezbeđuje progres socijalističkog društva, te o njoj pišu kao o pronađenom obliku kojim se može izvršiti ekonomsko oslobođenje rada.

Već je Pariska komuna 1871. godine započela ostvarivanje postavki iz „Manifesta komunističke partije“, da „na mesto buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima stupa udruživanje u kome je slobodni razvitak svakog pojedinca uslov slobodnog razvitka za sve“. Ubrzanim razvojem proizvodnih snaga i unapređenjem proizvodnih odnosa „na mesto izolovanog radnika putem konkurencije“ razvija se njihovo „revolucionarno ujedinjenje putem, asocijacije“.<sup>24</sup>

Imajući u vidu navedene i druge postavke marksizma, revolucionarna iskustva Pariske komune i sopstvenu praksu jugoslovensko društvo se 1950. godine opredelilo za razvoj socijalističkog samoupravljanja kao puta za oživljavanje Marksove postavke o razvoju slobodne asocijacije proizvođača, odnosno komunizma. Te godine prilikom donošenja Zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima od strane radnih kolektiva, drug Tito je izgovorio i sledeće istorijske stavove: „Preuzimanjem sredstava za proizvodnju u državne ruke, još nije bila ostvarena akciona parola radničkog pokreta „fabrike radnicima“, jer parola „fabrike radnicima“, „zemlja seljacima“ nije neka apstraktna propagandistička parola, već takva koja ima u sebi duboko sadržajan smisao. Ona sadrži u sebi čitav program socijalističkog odnosa u proizvodnji, u pogledu društvene svo-

<sup>21</sup> K. Marks—F. Engels, Manifest komunističke partije; objavljeno u: Marks—Engels, Izabrana dela, tom I, Beograd, 1950, str. 61.

<sup>22</sup> F. Engels, „Anti-Dühring“, Zagreb, 1946, str. 293.

<sup>23</sup> Videti: F. Engels, Uvod u „Građanski rat u Francuskoj“, Beograd, 1950, „Kultura“, str. 17.

<sup>24</sup> Videti: Odgovor F. Engelsa na 14 pitanje u „Principima komunizma“.

jine, u pogledu prava i dužnosti trudbenika — i prema tome može se i mora ostvariti u praksi, ako mislimo da zaista izgradimo socijalizam.

Taj naš zakon o davanju na upravljanje radnim kolektivima fabrika, preduzeća itd. logična je posljedica razvitka socijalističke izgradnje naše zemlje. To je dosljedan nastavak u mizu mjera koje naša narodna vlast sprovodi na svom nepokolebljivom putu u socijalizam.<sup>25</sup> Ove stavove potvrdio je kasnije VI kongres KPJ, a 1953. godine oni su pretočeni i u ustavni zakon. Na VI kongresu KPJ drug Tito je navedene postavke, još decidiranije izrazio sledećim rečima: „Tek predajom fabrika i preduzeća u ruke radnika izvršen je prvi najveći akt države koji u sebi sadrži elemente njenog odumiranja, tj. odumiranja njene funkcije u privredi, i u isto vrijeme uspostavljanje prave socijalističke demokratije u proizvodnji, a time i u samom društvu“.<sup>26</sup>

Tako se način proizvodnje u SFRJ od tog doba postepeno izgrađuje saglasno „asocijaciji slobodnih proizvođača“. „Suština asocijacije slobodnih proizvođača kao društvenog odnosa u tome je, da se ponovo uspostavi prirodno stanje procesa rada, da se eliminiira treći faktor iz procesa proizvodnje, i to ne samo izrabljivačka klasa već i država, da dođe do direktnog spajanja udruženih, neposrednih proizvođača sa sredstvima za proizvodnju, te da udruženi slobodni proizvođači sami odlučuju šta će proizvoditi, da organiziraju proces proizvodnje, da njime upravljaju, da ga kontroliraju i da raspoložu rezultatima svoga rada“.<sup>27</sup>

Bitno je naglasiti da samoupravljanje nije samo sebi cilj, da to nije poseban model, već da je to faza u razvoju socijalizma na putu izgradnje komunizma.<sup>28</sup> Isto tako samoupravljanje nije jugoslovenski izum, već je ideja samouprave stara koliko i ideja komunizma, posebno koliko i međunarodni radnički pokret, njegova klasna borba i istorija socijalističke prakse. „Težnja ka samoupravljanju imanentna je svakom socijalističkom kretanju, i bez samoupravljanja nema ni socijalizma. Jer, samoupravljanje je oblik takvih proizvodnih odnosa u kojima radni čovek dobija mogućnost neposrednog upravljanja i odlučujućeg uticaja na sredstva, uslove i plodove svoga rada, od ekonomske politike u preduzeću do društvenog plana. A to i jeste suština socijalističkih odnosa među ljudima. Ne samo naša

<sup>25</sup> J. B. Tito, „Trudbeničko upravljanje privredom“, „Komunist“, br. 4—5, 1950, str. 1.

<sup>26</sup> Videti: VI kongres KPJ, „Kultura“, Beograd, 1952, str. 47.

<sup>27</sup> Videti: Dr D. Čalić, Marksizam i samoupravljanje, op. cit., str 124 i 125.

<sup>28</sup> „Nekakvo samoupravno društvo bez veze sa razvojem društva prema komunizmu (asocijaciji slobodnih proizvođača) jeste besmislica, nije moguća, ne vodi nikamo. To, naime, društvo nije građeno na „svojoj osnovi“, nego sadrži elemente i buržoaskog društva i socijalizma“. Dr V. Bakarić, Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, „Informator“, Zagreb, 1974, str. 79.

praksa već i sva iskustva socijalističke prakse od Oktobarske revolucije naovamo — pozitivna i negativna — pokazala su da je nastajanje i jačanje različitih oblika samoupravljanja nerazdvojno vezano za svaki korak napred u razvoju društveno-ekonomskih demokratskih i humanih odnosa u socijalizmu“.<sup>29</sup>

U dosadašnjem periodu razvoja socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji uočljiva su dva perioda. Prvi period počinje donošenjem Zakona o radničkom samoupravljanju i traje do donošenja Ustavnih amandmana 1971. godine, odnosno do donošenja Ustava 1974. godine. Drugi period počinje od donošenja Ustava 1974. godine i osnovnih sistemskih zakona, odnosno Zakona o udruženom radu i Zakona o planiranju 1976. godine.

Udruživanje rada u smislu slobodnog udruživanja je istorijski oblik proizvodnje svojstven samo socijalističkim samoupravnim proizvodnim odnosima. Proizvodnja se uvek odvija u određenim društveno-ekonomskim okvirima (odnosima), koji se upravo razlikuju po tome kako se vrši spajanje neposrednih proizvođača i sredstava za proizvodnju (Marks). Udruživanje rada zasniva se na slobodnom udruživanju radnika sa sredstvima za proizvodnju u društvenoj svojini, koja u ovim uslovima predstavljaju „prirodne pretpostavke njihove egzistencije“ (Marks). Ona su materijalna pretpostavka organizovanja proizvodnje kao uslova egzistencije slobodno udruženih proizvođača. Udruženi rad neposrednih proizvođača je uslov upravljanja i raspolaganja sredstvima za proizvodnju i kriterijum za raspodelu rezultata tako organizovane proizvodnje. U takvim društvenim odnosima radnik je subjektivno zainteresovan i objektivno prinuđen da iznalazi najracionalniji put spajanja sa sredstvima za proizvodnju radi obezbeđenja sopstvene egzistencije. Savremeni nivo razvoja tehnike i tehnologije, izvršena društvena podela rada i sl. uslovljavaju da se zajednički, a ne pojedinačno radi. Stoga su radnici objektivno prinuđeni da se svesno međusobno udružuju da bi na osnovu slobodno udruženog rada i zajedničkog raspolaganja sredstvima za proizvodnju ostvarili sve veću proizvodnju i dohodak, a time i sve bolje uslove života i rada. Takvim načinom spajanja sa sredstvima za proizvodnju, odnosno udruživanjem rada, konstituiše se poseban istorijski oblik društvene proizvodnje — sistem socijalističkih samoupravnih odnosa proizvodnje. Oni su uslovljeni nivoom razvoja proizvodnih snaga i neophodnošću obezbeđivanja sredstava za život, kao i svešću i saznanjem neposrednih proizvođača.

Udruživanje rada i sredstava je izraz samoupravnih društvenih odnosa gde je bitno udruživanje i povezivanje rada radnika radi sticanja dohotka, a ne udruživanje kapitala radi njihove oplodnje. Organizacija udruženog rada omogućuje čoveku u radnom procesu da, radeći sredstvima u društvenoj svojini i odlučujući neposredno i

<sup>29</sup> E. Kardelj, Sistem socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji, u knjizi: Samoupravljanje u Jugoslaviji 1950—1976. godine, „Privredni pregled“, Beograd, 1977, str. 9 i 10.



ravnopravno s drugim radnim ljudima u udruženom radu o svim poslovima društvene reprodukcije, ostvaruje svoj lični i društveni interes i razvija svoje i društvene radne i druge stvaralačke sposobnosti. Otuda potpuniji pojam organizacije udruženog rada jeste: organizacija udruženog rada slobodnih i ravnopravnih radnika koji rade sa sredstvima u društvenoj svojini. Ovaj pojam je izraz svih oblika samoupravne organizacije zato što se zasniva na istim osnovama i principima. Baznu čeliju samoupravno udruženog rada čini osnovna organizacija udruženog rada. No, ona se mora povezivati u šire oblike. U protivnom može da postoji samo kao radna organizacija. Tako se osnovna organizacija javlja kao deo radne organizacije, a radna organizacija po pravilu ima više osnovnih organizacija udruženog rada.

Radni kolektivi osnovnih organizacija udruženog rada motivisani težnjom da na bazi veće proizvodnje (većeg rada) obezbede veći dohodak, a time i veće lične dohotke, subjektivno su zainteresovani i objektivno primorani da udružuju svoj rad i sredstva u društvenoj svojini. To su oblici samoupravne koncentracije i cirkulacije sredstava društvene reprodukcije, odnosno oblici racionalnijeg korišćenja sredstva slobodno cirkulišućeg dela dohotka (akumulacije) radi njihove oplodnje, odnosno uvećanja preko procesa zajedničkog ostvarivanja dohotka. Naime, tako ostvaren dohodak na bazi udruživanja rada i sredstava dveju ili više OOUR-a naziva se zajedničkim dohotkom. On predstavlja osnovni podsticaj samoupravnoj koncentraciji i centralizaciji sredstava, a time i pretpostavku i uslov ostvarivanja tehničkog progressa i ubrzanijeg ekonomskog i društvenog razvoja u celini.

Radni kolektivi OOUR-a koji raspolažu privremeno oslobođenim delom sredstava imaju ekonomski interes da ta sredstva udruže, pre svega, sa onim robnim proizvođačima sa kojima su povezani u ciklusu reprodukcije. To su oni radni kolektivi od kojih kupuju sirovine, predmete ili sredstva rada, odnosno radni kolektivi kojima prodaju svoju robu. To je slučaj i onda kada se zajednički ulažu rad i sredstva radi otvaranja novog pogona čime se otklanjaju uska grla u proizvodnji i sl. Savremeni uslovi proizvodnje (tehnološka revolucija) i ekonomski interesi samoupravnih robnih proizvođača uslovljavaju neophodnost samoupravnog udruživanja rada i sredstava, te ovo dobija sve veću ulogu, značaj i mesto u samoupravnom planiranju.<sup>30</sup>

Predmet sistema samoupravnog planiranja je celina procesa društvene reprodukcije, celokupnost potencijala i dinamike proizvodnih snaga, pretvaranjem potencijalnih u aktivne i aktivnih u više produktivne snage, društvena podela rada, udruživanje rada i sredstava, uključivanje u međunarodnu podelu rada, razvoj opšte-narodne odbrane i društvene samozaštite, racionalno korišćenje

<sup>30</sup> Videti: Ustav SFRJ, Beograd, 1974, čl. 70.

prostora, regionalni razvoj, zaštita i unapređenje životne sredine i sl.<sup>31</sup>

Osnovnu društveno-ekonomsku kategoriju analize i predviđanja, odnosno samoupravnog planiranja čini dohodak. Saglasno odredbama Zakona o udruženom radu, „Dohodak koji stižu radnici u osnovnoj organizaciji osnova je i sadržina društvenog planiranja u osnovnoj organizaciji i u drugim organizacijama udruženog rada, u drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama i u društveno-političkim zajednicama kao i ostvarivanja zajedničkih interesa i razvoja samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa u udruženom radu“.<sup>32</sup> Stoga se planiraju uslovi i način sticanja, povećanja i raspoređivanja dohotka (za ličnu, zajedničku i opštu potrošnju, za proširenje materijalne osnove udruženog rada i za rezerve).

U okviru planiranja dohodnih odnosa u celini<sup>33</sup> planiraju se i lični dohoci radnika u skladu s načelom raspodele prema radu i načelom solidarnosti, obezbeđuje se da lični dohoci radnika budu u skladu s porastom dohotka, produktivnosti njihovog rada i ukupnog društvenog rada, a prema rezultatima njihovog rada i doprinosa povećanju ukupnog dohotka OOUR-a. Tako se stalno povećanje životnog standarda radnika i unapređivanje i proširivanje materijalne osnove udruženog rada javlja kao trajni zadatak samoupravnog planiranja. Proširena reprodukcija putem dohodne akumulacije obezbeđuje novo zapošljavanje, primenu i korišćenje novih pronalazaka i otkrića, uključujući i samu organizaciju istraživanja i razvijanja sve do celine samoupravne organizovanosti proizvodnje, razmene i raspodele ostvarene vrednosti. Time se reprodukuju materijalna dobra i socijalistički samoupravni odnosi proizvodnje u proširenim razmerama, a time vrši ostvarivanje Marksove slobodne asocijacije proizvođača.

U samoupravnim odnosima proizvodnje neposredno se sjedinjavaju svi faktori procesa proizvodnje (materijalni i ljudski), smisao organizovanja proizvodnje jeste egzistencija proizvođača, odnosno društva kao celine, a ne oplodnja kapitala, kao u kapitalizmu. Stoga sredstva za proizvodnju prestaju da funkcionišu kao kapital, a radna snaga prestaje da bude roba. Neposredna sjedinjenost svih faktora procesa proizvodnje konstituiše i novi istorijski tip robnog proizvođača, tj. konstituiše socijalističkog samoupravnog radnog proizvođača (neposredna sjedinjenost radnog kolektiva sa sredstvima za proizvodnju).

Radni kolektiv u samoupravnom socijalističkom sistemu odnosa proizvodnje slobodno organizuje proces proizvodnje, tj. povezuje sopstveni (udruženi) rad sa sredstvima za proizvodnju (i tako konstituiše odgovarajuće organizacije udruženog rada — OOUR — i dr.) radi stvaranja dobara za zadovoljenje svojih potreba, bilo da

<sup>31</sup> Videti: Miloš Sindić, Samoupravno planiranje, izd. Marksistički centar CK Srbije, Beograd, 1978, str. 33.

<sup>32</sup> Videti: ZUR, Beograd, 1976, čl. 45.

<sup>33</sup> Videti: Zakon o planiranju, Beograd, 1976, čl. 6.

one potiču iz glave ili iz stomaka, kako kaže Marks. To je smisao i prirodna motivacija radnog kolektiva u socijalizmu da organizuje proizvodnju. Ovo kao cilj i motiv organizovanja proizvodnje ubedljivo govori o dovoljnom interesovanju i stalnom podsticanju radnih kolektiva da povećavaju obim proizvodnje, jer je to uslov njihove egzistencije i mogućnost za poboljšanje životnog standarda, i materijalnog, i kulturnog.

Međutim, navedeni cilj i motiv proizvodnje u socijalizmu radni kolektiv ne ostvaruje direktnom potrošnjom svojih proizvoda. Zbog postojanja i produbljivanja društvene podele rada, koja dovodi do visoke specijalizacije proizvodnje, i zbog relativno nedovoljne razvijenosti proizvodnih snaga, koje još ne pružaju obilje materijalnih proizvoda, proizvodnje OOUR preko razmene na tržištu, odnosno robna proizvodnja, ostaje i u socijalizmu dominantni tip privređivanja, tj. veza između radnih kolektiva prilikom razmene njihovih proizvoda radi zadovoljenja potreba. Tako se radni kolektiv neposredno sjedinjen sa sredstvima za proizvodnju pojavljuje kao socijalistički robni proizvođač i podleže delovanju objektivnih zakona robne proizvodnje.

Proizvedeci robu, socijalistički robni proizvođači ne menjaju cilj i motiv organizovanja svoje proizvodnje, a to je zadovoljenje svojih potreba, već ga ostvaruju u uslovima preobražavanja njihovih proizvoda u robu pod uticajem delovanja ekonomskih zakona robne proizvodnje. Tako se na tržištu vrši valorizacija njihovog individualno uloženog rada u procesu proizvodnje preko valorizacije njihovih proizvoda ili usluga.

Iz ostvarene realizovane sume (količine dobivenog novca za prodatu robu ili obavljene usluge) radni kolektiv mora da odvoji novčani iznos vrednosti utrošenih sredstava za proizvodnju (tj. novčani iznos materijalnih troškova proizvodnje: novčani iznos utroška oruđa i predmeta rada) radi obezbeđenja kontinuiteta proizvodnje, odnosno proste reprodukcije. Drugi deo realizovane robne vrednosti je rezultat novododatog živog rada radnog kolektiva. Taj deo naziva se dohotkom.<sup>34</sup>

Tako se zadovoljenje potreba u uslovima socijalističke robne proizvodnje ostvaruje kroz proizvodnju (sticanje) i realizaciju dohotka radnog kolektiva. Stoga dohodak postaje neposredni cilj i motiv proizvodnje socijalističkog robnog proizvođača, odnosno cilj i motiv proizvodnje u samoupravnom socijalizmu.

S obzirom na to da obim i način zadovoljenja ljudskih potreba u socijalizmu zavisi od veličine dohotka, prirodna težnja radnog kolektiva jeste da stalno povećava dohodak. Zbog toga je neophodno da se stalno jedan deo dohotka izdvaja za proširenje proizvodnje (akumulaciju), jer se jedino tako može povećavati obim proizvodnje, ostvarivati modernizacija i tehnički progres. To je uslov za stalno povećanje dohotka i potpunije zadovoljenje potreba ubuduće. Zbog

<sup>34</sup> Videti: Dr M. Korać — Dr T. Vlaškalić, Politička ekonomija, Beograd, 1975, str. 198.

toga dohodak predstavlja unutrašnju, materijalnu, pokretačku snagu za povećanje proizvodnje i ostvarivanje tehničko-tehnološkog i društveno-ekonomskog progressa u socijalističkom društvu. Dohodak je, dakle, osnovni (ne jedini) kriterijum kojim se radni kolektiv rukovodi u svom privređivanju.

Izraz kompleksnog rezultata slobodno udruženog rada radnih kolektiva postaje dohodak. On se stiče u proizvodnji, realizuje na tržištu i odražava kvantitet i kvalitet rada radne i ukupne društvene zajednice. U ovakvim, samoupravnim odnosima proizvodnje, dohodak je doista nova ekonomska kategorija koja izražava osnovni, to jest samoupravni produkcionni odnos socijalističkog društva, baziran na slobodno udruženom radu radnog kolektiva i samoupravljanju. Pošto je uspostavljeno društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, radnici se po osnovu rada spajaju sa sredstvima za proizvodnju i imaju pravo raspolaganja tim sredstvima u smislu organizovanja proizvodnje, a po toj osnovi stiču dohodak i sami ga raspodeljuju. Radnici postaju samoupravljači i proizvođači, uz pomoć sredstava za proizvodnju u društvenoj svojini, i prvi prisvajajući rezultata svoga rada. Time dohodak postaje ekonomski izraz samoupravnog odnosa i materijalna baza samoupravnog socijalističkog društva. Drugačije rečeno, dohodak je novi društveno-ekonomski odnos, osnovni motiv privređivanja i ekonomska sadržina samoupravljanja u svim oblastima materijalne proizvodnje i društvenim delatnostima.

Socijalistička robna proizvodnja u čijim okvirima se stiče i deli dohodak, determinisana je društvenom svojinom sredstava za proizvodnju, razvijenom društvenom podelom rada, postojećim nivoom razvoja proizvodnih snaga i karakterom produkcionnih odnosa.

Međutim, zakonitosti socijalističke robne proizvodnje teško se i sporo shvataju, a ostvarivanje sporo sprovodi. Stoga je neophodno korenitom reformom, na bazi naučnog saznanja i praktičnih iskustava, krčiti puteve novim procesima. Istorijski zadatak socijalizma, između ostalog, sastoji se i u tome da on negira ranije istorijske oblike i stvara kvalitetno nove strukture te proizvodnje, što izrasta iz karaktera novih, socijalističkih samoupravnih proizvodnih odnosa. Ukidanjem suprotnosti između najamnog rada i kapitala kapitalističkog društveno-ekonomskog sistema i prevazilaženjem birokratsko-etatističkih odnosa državnog socijalizma, iščezava otuđena granica društvenog reprodukcionnog procesa, jer neposredni proizvođač u udruženom radu postaje subjekt procesa reprodukcije, i u materijalnom i u društvenom smislu.

Ovaj proces izgradnje socijalizma kao asocijacije slobodnih proizvođača je dugotrajan, kompleksan i protivurečan, zbog čega je najbitnije prisustvo i dejstvo svesnog, subjektivnog faktora. On treba da otkriva zakonitosti razvoja samoupravnog društva i da se time koristi u podsticanju toga razvoja. Sadašnji trenutak razvoja samoupravljanja u SFRJ ukazuje na niz otvorenih problema koje teorijski valja osmisliti i praktično razrešiti da bi radni čovek postao

„istinski gospodar svojeg na svojemu“. To su, pre svega, pitanja pretvaranja viška rada u potreban rad, pitanja živog i minulog rada, akumulativne i reproduktivne sposobnosti udruženog rada, objektivizacija uslova sticanja i raspodele dohotka i raspodele sredstava ličnih dohodaka na pojedince, samoupravno sporazumevanje i dogovaranje i sl. Zato su nam u ovom momentu „više nego ikad potrebna zajednička, ili bar dobro koordinirana, marksistička istraživanja bitnih pretpostavki daljeg razvoja socijalističkog samoupravljanja, istraživanja koja će nastojati da prevladaju disciplinarna i sektorska ograničenja, istraživanja koja će na bazi analiza istorijskog materijala dolaziti do teorijskog objašnjenja našeg društva, kojima su tajna tačka, polazišta, dosadašnje tekovine naše socijalističke revolucije, ali i bitne potrebe njenog daljeg razvoja. Jer tekovine se čuvaju, pre svega, tako što se dalje razvijaju.

Otuda potreba da naša istraživanja slede proces postupnog premeštanja težišta socijalističke revolucije, socijalističkog samoupravljanja iz sfere „države, politike, vlasti” — (mada će i ona još zadugo biti važna) ka „sferi“ rada, samoupravnih odnosa proizvodnje, što sigurno čini bit novog, „načina proizvodnje društvenog života“.<sup>35</sup> Za dalji prosperitet samoupravnog društva i izgradnju asocijacije slobodnih proizvođača bitno je da se taj razvoj naučno osmisli i utvrdi, odnosno da nauka postane osnovna proizvodna snaga socijalističkog samoupravnog društva. Otuda se nauka i naučne institucije moraju uključivati u sistem interesnog samoupravnog organizovanja privrede i društva u celini, a u svakoj OOUR se može formirati embrion naučnog rada kao osnova i izvor za naučna istraživanja i uopštavanja.<sup>36</sup> Kao što kaže Lenjin, živimo u vremenu kada teorija osvetljava put praksi, a praksa potvrđuje, koriguje teoriju i daje joj elemente za nova saznanja. Na tom putu treba i hrabrosti i upornosti, jer je i samoupravljanje jedan od oblika diktature proletarijata<sup>37</sup> na

<sup>35</sup> Dr Tihomir Vlaškalić, Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja, „Marksistička misao“, br. 2, 1980, str. 140 i 141.

<sup>36</sup> Videti: Dr T. Vlaškalić, Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja, op. cit., str. 146 i 147.

<sup>37</sup> „Ova naša etapa zahtijeva upućivanje društvenih sredstava na upravo takvom udruženom radu — kao jedan problem, i (istovremeno kao uvjet toga upućivanja) nameće proces ukidanja viška vrijednosti! Marksovo pretvaranje viška društvenog radnog dana u „potreban rad“, tj. pretvaranje sredstava proširene reprodukcije u „troškove proizvodnje“. (Dr Vladimir Bakarić, Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, Zagreb, 1974, str. 80 i 95).

Dr V. Bakarić dalje kaže: „Glavni pokretač i nosilac tih procesa je radnička klasa. Njen je zadatak sada, kao što je to i u prelaznoj etapi uopće, da likvidira kapitalističke odnose uopće, a zatim da likvidira i sebe kao klasu, likvidirajući na taj način i klasno društvo... To, naravno, već po definiciji, znači diktaturu proletarijata (podvukao B. I.). Htio bih da odbacim ona, da tako kažem, primitivna shvatanja o tome šta je to diktatura proletarijata koja se razvila, koja slijedi iz one naše prve, ranije faze. To je nešto bitno novo. Diktatura proletarijata o kojoj je riječ je najdemokratskija, najhumanija u historiji. Ta diktatura ima svoje posebne forme kakve do sada nisu bile poznate...

putu ostvarivanja slobodne asocijacije proizvođača, odnosno komunizma.<sup>38</sup>

Dr. BOGDAN ILIĆ, assoc. prof.

SELF-MANAGEMENT AS A WAY OF BUILDING MARX'S „FREE ASSOCIATION“ OF PRODUCERS

Summary

Up to now, the most complete basis and vision of the development of the future (communist) society was presented by the classics of Marxism in their theoretical and critical analysis of the bourgeois society. In their numerous works, which are now carefully researched in the East as well as in the West, they pointed to the indispensability to overcome the capitalistic relations of production and to build up the communist society. This new society does not arise and develop „on its own basis, but it grows and bears the traces of the capitalist society“. So they predicted two stages of development of this future society: the first or the lower one and the second or the higher stage of the communist society development.

In the first stage the proletariat, organized as a state, takes over the power into its own hands and realizes the expropriation of the bourgeois class changing the means of production into the state ownership, and later into the social one. They considered that revolutionary act of the proletarian state as the last independent act of the state of the transitory period (Lenin), after which the state should start to die out.

In the second, higher stage of the communist society the free association of producers develops, i.e. „associations of free people working with social means of production and consciously using their individual working force as a unique social working force“ (Marx).

The classics of Marxism have warned several times that a double danger threatens the new communist society: the remains of the capitalist

---

Koliko će dugo trajati ova etapa, ovakvog samoupravljanja, ne bi hteo da prorokujem, ali ono što je za nju karakteristično, to je da ona razvija društvene odnose, da likvidira radničku klasu kao klasu, da likvidira klasno društvo i da vodi ka slobodnoj asocijaciji proizvođača“, odnosno komunizma.

<sup>38</sup> „Za nas komunizam nije stanje koje treba uspostaviti, ideal kome treba da teži stvarnost. Komunizam nazivamo stvarno kretanje koje ukida sadašnje stanje. — K. Marks — F. Engels, Nemačka ideologija, 1974, str. 34. Dela, tom 6, „Prosveta“, Beograd.

Ili: „Komunizam je pozicija kao negacija negacije, stoga stvaran za sledeći istorijski razvitak nužan momenat čovekove emancipacije i povratka samom sebi...“. K. Marks—F. Engels, Rani radovi, „Naprijed“, Zagreb, 1969, str. 242.

class and its own bureaucratisation. So the role of the state should be taken over by associated producers that must become the real subjects of the economic and the political life of the country.

In such socio-economic conditions the self-management of the working people based on work and the basis of work appears as indispensable in the realization of the idea on „the free association of producers“ Following the suppositions of the classics of Marxism, the revolutionary achievements of the Parisian Commune and its own socialist practice, the Yugoslav society has chosen in 1950 the socialist self-managing way of production, as a way to realize the idea on „the free association of producers“.

Three decades of the development of self-management in SFR Yugoslavia have produced a rich revolutionary experience, accelerated the economic and social development and confirmed the right way in the building up of the communist society. However, such a development is not painless, without conflicts, it is contradictory. Therefore it is necessary to gather and engage conscious subjective forces to hold and direct this development. Particularly important is a more accelerated development of science and its use in practice, for the current and future development of the self-managing society. Since there exist no models of such a society, it is necessary to find a theoretical ground for the development of self-management in practice, and vice versa. This is a period, as Lenin says, when theory should light up the way to practice, and practice should confirm and correct the theory and provide it with new elements for further knowledge.

The historical role of the self-managing social relations as a stage of the building up of a society which is an association of direct producers lies primarily in the liquidation of all forms of alienation, being the essence of all class societies, as well as this one. It should be set by scientific knowledge and experience achieved in practice in which ways, forms, methods, etc. these processes should develop. Thus self-management is also one of the forms of the dictatorship of the proletariat. There are two stages in the development of that process in Yugoslavia. The first one started when the Law on handing over enterprises to management of workers, in 1950, and lasted up to 1971, i.e. to 1974, when the new amendments of the Constitution, i.e. the new Constitution was passed. The second stage started with passing of the Constitution in 1974, i.e. with passing the basic systems laws (The Law on Associated Labour and the Law on Planning) in 1976. This second period is the period of the affirmation of the building up to Marx's association of free producers, since it is based on the association of work and the affirmation of the freely associated labour. This process is just beginning. It encounters a rather strong opposition of bureaucratic and etatistic, technocratic and other conservative forces. A more rapid solution of existing problems and contradictions and a more powerful influence of positive subjective forces is necessary for the affirmation of the freely associated labour. The scientific knowledge of this development should be of the utmost importance.

The idea of self-management is neither a Yugoslav invention nor experiment. This idea is as old as the idea of humanism, and particularly as old

as the international workers' movement. All the experiences achieved from the October Revolution up to nowadays point to that. The appearance and the development of various forms of self-management is inseparable from any progress in the development of the democratic and the human relations in socialism. In his concept of the Soviet power, Lenin presented a detailed excellent concept of self-management.

After the Parisian Commune the idea of self-management lived and mostly developed in Yugoslavia. But ideas of self-management are also present in other socialist countries, and all over the world.

Д-р БОГДАН ИЛИЧ, экстраординар. проф.

#### САМОУПРАВЛЕНИЕ КАК ПУТЬ К СОЗДАНИЮ „СВОБОДНОЙ АССОЦИАЦИИ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ“ МАРКСА

##### Резюме

Классики марксизма своим теоретико-критическим анализом буржуазного общества, заложили основы и дали наиболее полное предвидение развития будущего (коммунистического) общества. В своих многочисленных работах, которые в настоящее время являются предметом доскональных исследований и на Востоке и на Западе, они указали на неизбежность преодоления капиталистических отношений в производстве и создания коммунистического общества. Это новое общество не возникает и не развивается „на собственных основах, а растёт и сохраняет следы капиталистического общества“. Отсюда и проистекали предположения о двух фазах этого будущего общества: первый — низший, и второй — высший этап развития коммунистического общества.

На первом этапе пролетариат, организованный в государство берет власть в свои руки и проводит экспроприацию буржуазного класса, превращая средства производства в государственную, а затем и в общественную собственность. Этот революционный акт пролетарского государства они считали и последним самостоятельным актом государства переходного периода (Ленин), после чего должно начаться отмирание государства.

На втором, высшем этапе коммунистического общества развивается свободная ассоциация производителей, т.е. „содружества свободных людей, пользующихся общественными средствами производства и сознательно отдающих свои индивидуальные рабочие силы как единую общественную рабочую силу“ (Маркс).

Классики марксизма неоднократно предупреждали, что новому коммунистическому обществу угрожает двойная опасность: от остатков капиталистического класса и собственной бюрократизации. Роль государ-



ства, поэтому, должны перенять на себя объединенные производители, которые должны стать истинными субъектами экономической и политической жизни страны.

При таких общественно-экономических условиях самоуправление трудящихся, основанное на труде и на основании труда, является неизбежностью для проведения в жизнь идеи о „свободной ассоциации производителей“. Исходя из предпосылок классиков марксизма, революционных достижений Париской коммуны и собственной социалистической практики, югославское общество в 1950 году избрало социалистическую самоуправленческую систему производства как путь проведения в жизнь идеи о „свободной ассоциации производителей“.

Тридцать лет развития самоуправления в СФРЮ дали богатый революционный опыт, ускорили экономический и общественный прогресс СФРЮ и являются подтверждением исправности пути в строительстве коммунистического общества. Но, нужно сказать, что это развитие не безболезненно, не безконфликтно. Оно противоречиво. Поэтому, необходимо присутствие и полная мобилизация сознательных субъективных сил, которые бы были носителями и корректорами этого развития. Особое значение настоящего и будущего развития самоуправленческого общества — в острой необходимости ускоренного развития науки и ее практического применения. Поскольку не существуют модели, образцы такого общества, необходимо и теоретическое осмысление практического самоуправления развития, как и наоборот. Это период, как говорит Ленин, когда теория должна освещать путь практике, а практика подтверждает, вносит поправки в теорию и предоставляет ей элементы для новых знаний.

Историческая роль самоуправленческих общественных отношений как фазиса в строительстве общества как ассоциации непосредственных производителей заключается, в первую очередь, в том, чтоб ликвидировать все формы отчуждения, эту суть всех классовых обществ, так что и этого. Какими путями, формами, методами и т.п. развивать эти процессы, необходимо выявлять при помощи научных результатов и опыта практики. Отсюда и вытекает, что самоуправление есть онда из форм диктатуры пролетариата. В развитии этого процесса в Югославии ясно обозначаются два периода. Первый начинается с момента вынесения Закона о передаче предприятий на управление рабочим в 1950 году и продолжается до 1971 г. т.е. до 1974 года, другими словами, до утверждения конституционных дополнений и новой Конституции. Второй период начинается принятием новой Конституции в 1974 году т.е. вынесения основных системных законов (Закон об объединенном труде и Закон и планировке) в 1976 году. Этот второй период — это период аффирмации создания ассоциации свободных производителей Маркса, так как в его основу заложено объединение труда и аффирмация свободно объединенного труда. Этот процесс еще лишь зарождается. Он встречает немало сопротивлений со стороны бюрократо-этакстических, технократических и других консервативных сил. Для аффирмации свободно объединенного труда необходимо более быстрое решение

открытых вопросов, противоречий, а также, и более усиленное влияние сознательных субъективных сил. Научное осознание этого развития должно рассматриваться как дело первейшей важности.

Идея самоуправления — не югославское изобретение и эксперимент. Эта идея существует сколько и идея гуманизма, сколько и международное рабочее движение. На это указывает весь опыт социалистической практики с Октябрьской революции до наших дней. Возникновение и развитие различных форм самоуправления тесно связано с каждым шагом вперед в развитии демократичных и гуманных отношений в социализме. В своей концепции советской власти Ленин дал разработанную прекрасную концепцию самоуправления.

Идея самоуправления родилась после Парижской коммуны, а наиболее развита в Югославии. Но, идеи самоуправления присущи и другим социалистическим странам, а и в мире, вообще.